

Filozofia
liceum ogólnokształcące i technikum – zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Rozumienie filozofii jako fundamentalnego – obok nauki, sztuki, religii i prawa – składnika dziedzictwa kultury śródziemnomorskiej.
- II. Świadomość wpływu starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę piękną, naukę i religię.
- III. Znajomość głównych dyscyplin filozoficznych, ich problematyki i terminologii.
- IV. Dostrzeganie w poglądach wielkich filozofów starożytnych paradygmatów myślowych, które są obecne w kulturze aż do czasów dzisiejszych.
- V. Identyfikowanie różnych problemów, stanowisk i nurtów filozoficznych na przykładach pytań i twierdzeń wielkich filozofów starożytnych.
- VI. Rozwijanie krytycznego myślenia i sprawności logicznych poprzez analizę wybranych pytań i argumentów filozoficznych.
- VII. Umiejętność jasnego formułowania i rzetelnego uzasadniania własnych poglądów filozoficznych w dyskusji.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- I. Pojęcie filozofii. Uczeń:
 - 1) zna etymologię słowa *filozofia*;
 - 2) wymienia i charakteryzuje główne dyscypliny filozofii: metafizyka (ontologia), epistemologia, etyka, filozofia przyrody, antropologia filozoficzna, teologia filozoficzna, filozofia piękna i sztuki (estetyka), filozofia polityki;
 - 3) rozumie arystotelesowski podział filozofii na filozofię teoretyczną, praktyczną i poetyczną;
 - 4) docenia rolę logiki jako narzędzia nauki i filozofii;
 - 5) rozpoznaje istotne cechy pytań filozoficznych: ogólność (abstrakcyjność), racjonalność, zorientowanie na to, co ostateczne lub najbardziej podstawowe;
 - 6) dostrzega uniwersalność i aktualność problemów oraz sporów filozoficznych podjętych przez filozofów greckich (na przykładach treści podanych w kolejnych punktach).
- II. Pierwsze pytanie filozoficzne: co stanowi *archē* świata? Uczeń:
 - 1) rozróżnia znaczenia słowa *archē*;
 - 2) kojarzy imiona jońskich filozofów przyrody (Tales, Anaksymander, Anaksymenes) z przyjętymi przez nich zasadami (woda, bezkres, powietrze);
 - 3) pojmuje koncepcję czterech żywiołów jako pierwszą próbę rozwiązania naukowego i filozoficznego problemu elementarności;
 - 4) dostrzega w metodzie jońskich filozofów przyrody załączek empirycznej metody naukowej: obserwacja zjawisk przyrodniczych oraz wysuwanie hipotez wyjaśniających te zjawiska.
- III. Pierwsze spory filozoficzne. Uczeń:
 - 1) rozumie pytanie „czy istnieje jedna zasada czy wiele zasad rzeczywistości?” oraz w jego kontekście rekonstruuje spór między monizmem (np. Tales) a pluralizmem (np. Empedokles);

- 2) dyskutuje na temat „czy rzeczywistość w swej istocie jest zmienna czy niezmienna?”, przedstawiając argumenty na rzecz wariabilizmu (Heraklit) oraz statyzmu (eleaci);
 - 3) dostrzega w rozumowaniach eleatów załączek procedury dowodzenia (Parmenides) oraz argumentacji typu *reductio ad absurdum* (paradoksy Zenona z Elei);
 - 4) wskazuje na wybranym przykładzie obecność poglądów filozofów starożytnych w filozofii nowożytnej lub współczesnej (np. heglizm lub filozofia procesu jako odmiana wariabilizmu).
- IV. Atomizm grecki (filozofia Leucypa i Demokryta) jako paradygmat ontologii naturalistycznej. Uczeń:
- 1) formułuje własną odpowiedź na pytanie „czy istnieją przedmioty proste (niepodzielne)?” oraz w jego kontekście objaśnia stanowisko atomizmu i argumenty na jego rzecz;
 - 2) podaje przykłady wyjaśniania wybranych zjawisk w świecie w odwołaniu do procesów składania i rozkładania konfiguracji składników prostszych;
 - 3) zna w zarysie historię poszukiwania w nauce nowożytnej i współczesnej najmniejszych cząstek materii;
 - 4) rozumie ponadczasowy spór o to, czy ludzkie czynności umysłowe można wyjaśnić wyłącznie w odwołaniu do procesów fizycznych: materializm vs. dualizm.
- V. Filozofia Sokratesa jako początki filozofii człowieka i etyki. Uczeń:
- 1) charakteryzuje filozofię Sokratesa na tle ruchu sofistycznego;
 - 2) rozumie koncepcję uprawiania filozofii poprzez autorefleksję lub samoświadomość (hasło „poznaj samego siebie”);
 - 3) definiuje terminy *psychē*, *aretē*, *daimonion* jako kluczowe terminy filozofii Sokratesa; dyskutuje na temat „dlaczego ludzie postępują źle?”, przedstawiając tezę intelektualizmu etycznego oraz argumenty za i przeciw niemu;
 - 4) rozróżnia obrazy Sokratesa funkcjonujące w kulturze – Sokrates jako ideał mędrca, jako przykład pedagoga, jako moralny wzorzec.
- VI. Filozofia Platona jako paradygmat metafizyki antynaturalistycznej. Uczeń:
- 1) wyjaśnia platońską teorię idei jako niematerialnych, niezmiennych i wiecznych wzorców dla zmiennych i czasowych rzeczy fizycznych;
 - 2) rozumie pytanie „jak istnieją liczby?” oraz w jego kontekście rekonstruuje spór między platonizmem lub realizmem (liczby istnieją rzeczywiście) a nominalizmem lub fikcjonalizmem (liczby istnieją wyłącznie jako użyteczne fikcje);
 - 3) objaśnia platońską teorię poznania, definiuje termin *anamneza*;
 - 4) krytycznie rekonstruuje platoński argument na rzecz nieśmiertelności duszy z jej podobieństwa do wiecznych idei (*Fedon*, 78 d – 80 b);
 - 5) porównuje platońską i biblijną koncepcję początku świata: *Timajos* (28 b – 30 c) a *Biblia* (Rdz 1, 1 – 2, 3).
- VII. Filozofia i kultura europejska jako „przypisy do Platona”. Uczeń:
- 1) wyróżnia dialog jako metodę poszukiwania prawdy, środek dydaktyczny oraz formę wypowiedzi artystycznej;
 - 2) przedstawia oraz interpretuje wielkie alegorie Platona: „drugie żeglowanie (wyprawa)” i „słońce” (*Fedon*, 98 c – 100 b), „jaskinia” (*Państwo*, 514 a – 517 a), „skrzydlaty zaprzęg” (*Fajdros*, 246 a-b, 253 d-e), „pierścień Gygesa” (*Państwo*, 358 e – 361 d);
 - 3) wyjaśnia sens potoczny i sens źródłowy (*Uczta*, 209 e – 212 c) pojęcia *miłość platoniczna*;
 - 4) wyjaśnia sens potoczny i sens filozoficzny terminu *idealizm*;

- 5) porównuje platońskie poszukiwania ustroju doskonałego z politycznymi doświadczeniami XX wieku;
 - 6) wskazuje na wybranym przykładzie obecność platonizmu w późniejszych epokach (np. w teologicznej myśli średniowiecznej lub w nowożytnym matematycznym przyrodoznawstwie).
- VIII. Filozofia Arystotelesa jako próba pogodzenia dotychczasowych opozycji filozoficznych. Uczeń:
- 1) objaśnia teorię możności i aktu jako próbę pogodzenia wariabilizmu i statyzmu;
 - 2) przedstawia teorię materii i formy jako próbę pogodzenia materializmu (naturalizmu) i platonizmu (antynaturalizmu);
 - 3) próbuje odpowiedzieć na pytanie „kim jest człowiek?” oraz w jego kontekście wyjaśnia koncepcję człowieka jako jedności ciała i duszy;
 - 4) ilustruje na wybranych przykładach koncepcję cnoty jako równowagi między niedomiarem a nadmiarem;
 - 5) wymienia i objaśnia inne ponadczasowe osiągnięcia filozofii Arystotelesa: klasyczna (korespondencyjna) koncepcja prawdy, koncepcja *eudaimonii* jako celu ludzkiego życia, koncepcja przyjaźni, typologia i ocena ustrojów politycznych.
- IX. Epikureizm i stoicyzm jako dwa paradygmaty etyki. Uczeń:
- 1) porównuje epikurejski hedonizm i stoicki perfekcjonizm jako załączki (odpowiednio) konsekwencjalizmu i deontologizmu;
 - 2) rekonstruuje spór o kryterium moralnej oceny czynu: skutki dokonanego czynu (np. osiągnięcie stanu braku cierpienia i lęku) vs. wewnętrzna charakterystyka czynu (np. stan harmonii z rozumną naturą);
 - 3) rozpatruje wybrane problemy etyczne na tle współczesnego sporu między konsekwencjalizmem (np. utilitaryzm) a deontologizmem (np. etyka kantowska);
 - 4) podaje przykłady obecności wątków epikurejskie i stoickich w literaturze europejskiej.
- X. Trop sceptyczne jako ponadczasowe wyzwanie dla epistemologii. Uczeń:
- 1) wyjaśnia na wybranych przykładach, na czym polega względność spostrzeżeń;
 - 2) identyfikuje na wybranych przykładach regres, błędne koło oraz arbitralność w uzasadnieniu;
 - 3) rozważa problem, czy jest możliwe usunięcie niezgodności poglądów między ludźmi;
 - 4) rozumie pytanie „czy osiągnięcie wiedzy jest możliwe?” oraz w jego kontekście rekonstruuje spór między dogmatyzmem a sceptycyzmem;
 - 5) odróżnia i charakteryzuje dwa typy epistemologii: epistemologię jako sztukę wątpienia oraz epistemologię jako sztukę ukazywania oczywistości.
- XI. Początki filozoficznej teologii. Uczeń:
- 1) przedstawia główne starożytne koncepcje absolutu (Boga): demiurg oraz idea dobra (Platon), nieporuszony poruszyciel (Arystoteles), rozumna natura świata (stoicyzm), prajednia (Plotyn);
 - 2) wyjaśnia wpływ filozofii starożytnej na formowanie się teologii i filozofii chrześcijańskiej;
 - 3) rekonstruuje filozoficzno-duchowe poszukiwania św. Augustyna: manicheizm, sceptycyzm, neoplatonizm, chrześcijaństwo.
- XII. Początki estetyki. Uczeń:
- 1) porównuje starożytne pojęcia piękna i sztuki z odpowiednimi pojęciami nowożytnymi i współczesnymi;

- 2) dyskutuje na temat „co stanowi kryterium piękna?” i w jego kontekście przedstawia Wielką Teorię pitagorejczyków (proporcja jako kryterium piękna);
- 3) zna wybrane treści *Poetyki* Arystotelesa – pierwszego systematycznego dzieła z zakresu teorii i filozofii literatury: typologia sztuki poetyckiej, koncepcja tragedii, pojęcia *mimēsis* i *katharsis*.

Warunki i sposób realizacji

Na każdy temat nauczyciel powinien przeznaczyć przeciętnie 2 godziny lekcyjne. Pozostałe godziny należą do dyspozycji nauczyciela i służą pogłębieniu, uzupełnieniu lub powtórzeniu materiału. Zaleca się, by – o ile to możliwe – w realizacji każdego tematu uwzględniono cztery aspekty:

1. Aspekt historyczno-filozoficzny: przedstawienie poglądów wybranych filozofów starożytnych na określone kwestie.
2. Aspekt kulturowy: zwrócenie uwagi na wpływ omawianych pojęć i koncepcji filozoficznych na różne działy kultury europejskiej późniejszych epok.
3. Aspekt problemowy: rekonstrukcja problemów filozoficznych, poruszonych niegdyś przez myślicieli starożytnych i aktualnych aż do dziś.
4. Aspekt logiczny: analiza pytań filozoficznych oraz argumentów, które można wysunąć za dyskutowanymi stanowiskami filozoficznymi lub przeciw nim.

Równomierne uwzględnienie tych czterech aspektów jest ważne dlatego, że lekcje filozofii w klasie I liceum ogólnokształcącego lub technikum nie powinny być jedynie lekcjami z zakresu historii filozofii starożytnej, lecz przede wszystkim wprowadzeniem do filozofii za pośrednictwem starożytnej filozofii greckiej. Zaleca się więc, by omawiać wybrane idee tej filozofii jako przykłady głównych zagadnień i stanowisk poszczególnych dyscyplin filozofii. W związku z tym należy zwracać uwagę na zapoczątkowane w starożytności, ale ponadczasowe i wciąż podejmowane, problemy i spory filozoficzne. Jeśli ułatwi to spełnienie tego celu, nauczyciel może w prezentacji materiału odbiegać od porządku chronologicznego oraz nawiązywać do filozofów wybranych przez siebie epok. Warto zaczynać lekcje nie od referatu poglądów danego filozofa, lecz od postawienia pytania filozoficznego, które pobudzi uczniów do poszukiwania własnych odpowiedzi i konfrontowania ich z odpowiedziami udzielanymi przez klasyków filozofii.

Lektury (obowiązkowe):

Platon, *Obrona Sokratesa* lub *Kriton* oraz fragmenty z następujących dialogów (w związku z punktami VI i VII treści nauczania): *Fajdros* (246 a – b, 253 d – e), *Fedon* (78 d – 80 b, 98 c – 100 b), *Państwo* (358 e – 361 d, 514 a – 517 a), *Timajos* (28 b – 30 c), *Uczta* (209 e – 212 c);

Arystoteles, fragmenty z następujących pism (w związku z punktami VIII i XII treści nauczania): *Etyka Nikomachejska* (ks. II, 7-8, 1107 a – 1109 a), *Poetyka* (ks. IV, 1448 b – 1449 a);

Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy sławnych filozofów*, fragment o sceptykach (w związku z punktem X treści nauczania): ks. IX, rozdz. 11, 79-91;

Do wyboru fragment z pism jednego z następujących autorów (w związku z punktami IX i XI treści nauczania): Epikur, Epiktet, Seneka, Marek Aureliusz lub św. Augustyn.